

ר' עובדיה מברטנורא

ב מברך על היום. בתחלה קדוש היום ואח"כ בפה"ג. שתחלה קידש היום ואח"כ בא היין, וכשם שקדם לכניסה כך קודם לברכה: מברך על היין. תחלה. וה"ה למקדש על הפת. שהיין או הפת גורמים לקדוש היום, שאם אין לו יין או פת לא יקדש: ג הביאו לפניו. הירקות. כדי שיכיר תינוק וישאל, לפי שאין דרך להביא ירקות קודם סעודה: מטבל בחזרת. לאו דוקא חזרת, דטבול ראשון זה הוא בשאר ירקות, אלא אם אין לו שאר ירקות מטבל בחזרת במקום שאר ירקות. ולשון מטבל אוכל. ולפי שכל אכילתו ע"י טיבול היתה, קרי לאכילה טיבול. ומיהו טיבול זה לאו בחרוסת הוא, מדקתני לקמן

משנה ב

מִזְנוּ לוֹ כּוֹס רְאִשׁוֹן שֶׁל יַיִן לְקִידוּשׁ, בֵּית שְׁמַאי אֹמְרִים: מְבָרֵךְ תְּחִילָה עַל קְדוּשַׁת הַיּוֹם - "אשר בחר בנו מכל עם וכו'", וְאַחַר כֵּן מְבָרֵךְ עַל הַיַּיִן - "בורא פרי הגפן". וּבֵית הַלֵּל אֹמְרִים: מְבָרֵךְ תְּחִילָה עַל הַיַּיִן, וְאַחַר כֵּן מְבָרֵךְ עַל קְדוּשַׁת הַיּוֹם¹⁴⁴:

משנה ג

אחר שבירך על היין הֵבִיאוּ לְפָנָיו ירקות, כדי לעורר את התינוקות לשאול, לפי שאין דרך להביא ירקות קודם הסעודה, מְטַבֵּל בַּחֲזֵרֶת¹⁴⁵ כלומר אוכל את החזרת או הירקות על ידי טיבול במי מלח וכד' עַד שְׂמֹגִיעַ - לפני שיגיע לְפַרְפְּרֵת הַפֶּת - למרור שאוכל לשם מצווה אחר אכילת מצה¹⁴⁶.

הֵבִיאוּ לְפָנָיו מִצָּה לְמַצּוֹת אֲכִילַת מִצָּה וְחֲזֵרֶת לְמַצּוֹת אֲכִילַת מְרוֹר וְחֲרוֹסֶת כדי להטביל בה את

הביאו לפניו מצה וחזרת וחרוסת. מכלל דעדיין לא הובאו: עד שמגיע לפרפר את הפת. לאכילת מצה. והא קמ"ל שאין אכילה אחרת מפסקת בין אכילת ירקות לאכילת מצה. דקודם שיגיע לאותו חזרת של מצה שמברך עליו על אכילת מרור אוכל מצה תחלה, כדכתיב (במדבר ט) על מצות ומרורים, מצות ברישא והדר מרורים: וחרוסת. שעושים מתאנים ולווים בטנים ושקדים וכמה מיני

ביאורים והרחבות

144. טעם מחלוקתם מובא בגמרא (קיד, א): תנו רבנן: דברים שבין בית שמאי ובית הלל בסעודה. בית שמאי אומרים: מברך על היום, ואחר כך מברך על היין, מפני שהיום (קידוש היום) גורם ליין שיבא, (ועוד טעם) וכבר קידש (נכנס) היום (תחילה) ועדיין יין לא בא. ובית הלל אומרים: מברך על היין ואחר כך מברך על היום, מפני שהיין גורם לקידוש שתאמר (שללא יין אין קידוש). דבר אחר: ברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה, תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. והלכתא כדברי ב"ה.

145. פירוש: חזרת היא החסה של ימינו. ואין הכוונה שיביאו לו דווקא חזרת, אלא המשנה באה להשמיע שאם אין לו ירקות אחרים חוץ מהחזרת, יכול להשתמש בה לכרפס, למרות שבהמשך הסדר ישתמש בה גם למרור. ולפי שכל אכילתם היתה על ידי טיבול, נקראת האכילה 'טיבול'.

146. פירוש: "פרפרת הפת" היינו מזון שאוכלים כתוספת לפת. החזרת שאוכלים לשם מצוות מרור נקראת כאן "פרפרת הפת", משום שהיא נאכלת לאחר המצה, שנאמר (במדבר ט, יא): "על מצות ומרורים יאכלהו" - קודם מצות ואחר כך מרורים. ונמצא שבאה המשנה ללמדנו, ש"מטבל בחזרת" לפני שמגיע לאותה חזרת הנאכלת לאחר המצה, שהיא 'פרפרת הפת'.

ר' עובדיה מברטנורא פירות ומשימין בה תפוחים ודכין הכל במדוכה ומערבין בחומץ ונותנין עליה תבלין קנה וקנמון כעין פתילות דקות ארוכות זכר לקש וצריך שתהיה עבה זכר לטיט: שאין חרוסת מצוה. אלא לרפואה לבטל שרף החזרת, שרע וקשה לגוף כארס: ר"א ברבי צדוק אומר מצוה. זכר לתפוח שהיו

החזרת, וישני תבשילין אחד זכר לקרבן פסח, והשני זכר לקרבן חגיגה הבאה עם הפסח¹⁴⁷, אף על פי שאין הטיבול בחרוסת מצוה ובאה רק כדי להמתיק את חריפות המרור, מכל מקום צריך להביאה לפניו.

רבי אליעזר ברבי צדוק אומר: טיבול המרור בחרוסת הוא מצוה¹⁴⁸ שתיקנו חכמים. ובמקדש היו מביאים לפניו גופו של קרבן הפסח עם המצה והחזרת:

ביאורים והרחבות

147. בגמרא (קיד, ב) למדין בשם רב הונא ששני התבשילין הם תרד ואורז. חזקיה אמר: שני התבשילין הם אפילו דג וביצה שעליו. רב יוסף אמר: צריך שני מיני בשר, אחד זכר לקרבן פסח, ואחד זכר לחגיגה הנאכלת עם הפסח. רבינא אמר: אפילו חתיכת בשר שעל העצם והרוטב שנתבשלה בו, הרי הם שני תבשילין.

עוד למדין (קטו, א) אמר רבינא: אמר לי רב משרשיא בריה דרב נתן: הכי אמר הלל משמיה דגמרא (ממסורת): לא ניכרוך איניש מצה ומרור בהדי הדדי וניכול (לא יכרוך אדם מצה ומרור יחד ויאכל), משום דסבירא לן מצה בזמן הזה דאורייתא, ומרור דרבנן (לאחר חורבן הבית המצה מדאורייתא והמרור מדרבנן), ואתי מרור דרבנן ומבטיל ליה למצה דאורייתא. אמרו עליו על הלל, שהיה כורכך בבת אחת ואוכלן, שנאמר: "על מצות ומררים יאכלהו". ומסקנה דמילתא היא: מברך על אכילת מצה ואכיל, והדר מברך על אכילת מרור ואכיל, והדר אכיל מצה וחסא בהדי הדדי בלא ברכה, זכר למקדש כהלל.

עוד למדין (קטו, ב) אמר רבא: בלע מצה יצא, בלע מרור לא יצא (שצריך להרגיש את מרירות המרור). בלע מצה ומרור, ידי מצה יצא, ידי מרור לא יצא. אמר רב שימי בר אשי: מצה לפני כל אחד ואחד, מרור לפני כל אחד ואחד, וחרוסת לפני כל אחד ואחד, ואין עוקרין את השלחן אלא לפני מי שאומר הגדה (אין צריך להגביה קערה כשמתחיל הגדה אלא מלפני גדול שבהן שעושה הסדר ואומר ההגדה). רב הונא אומר: כולוהו (כל הדברים מצה, מרור, וחרוסת) נמי (רק) לפני מי שאומר הגדה, והלכתא כרב הונא. למה עוקרין את השולחן? אמרי דבי רבי ינאי: כדי שיכירו תינוקות וישאלו. אביי הוה יתיב קמיה דרבה, חזא דקא מדלי תכא מקמיה (אביי כשהיה קטן ראה שעוקרים את השלחן), אמר להו: עדיין לא קא אכלינן אתו קא מעקרי תכא מיקמן? אמר ליה רבה: פטרתן מלומר מה נשתנה.

עוד למדין (שם) אמר שמואל: לחם עוני כתיב, לחם שעונין עליו דברים (דברי ההגדה). תניא נמי הכי לחם עוני - לחם שעונין עליו דברים הרבה. דבר אחר: לחם עוני, עני כתיב, מה עני שדרכו בפרוסה - אף כאן (באכילת מצה) בפרוסה. דבר אחר: מה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה, אף כאן נמי הוא מסיק ואשתו אופה (כדי שלא יחמיץ, ולכן המצה נקראת לחם עוני). 148. גרסינן בגמרא (קטז, א): מאי מצוה? רבי לוי אומר: זכר לתפוח (שהיו יולדות בניהן שם בלא עזב, שלא יכירו בהן מצריים, דכתיב תחת התפוח עוררתך - רש"י). ורבי יוחנן אומר: זכר לטיט. אמר אביי: הלכך צריך לקהוייה (לעשותה חמוצה) וצריך לסמוכיה (לעשותה סמיכה). לקהוייה זכר לתפוח, וצריך לסמוכיה זכר לטיט. תניא כוותיה דרבי יוחנן: תבלין זכר לתבן, חרוסת זכר לטיט. אמר רבי אלעזר ברבי צדוק: כך היו אומרים תגרי חרך (חנוונים זעירים) שבירושלים:

ר' עובדיה מברטנורא

יולדות שם בניהם בלא עצה, וזכר לטיט: ד וכאן הבן שואל. בכל הספרים אין כתוב וכאן, אלא וכן, כמו כן בנות צלפחד דוברות (במדבר כז). כלומר ודין הוא שבמזיגת כוס שני יהיה הבן שואל מה נשתנה: הלילה הזה כולו צלי. בזמן שבית המקדש קיים היה הבן שואל כך: מתחיל בגנות. מתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו ועבדים היינו: ומסיים בשבח. שקרבנו המקום לעבודתו וגאל את אבותינו ממצרים:

משנה ד

מוֹזְגוּ לוֹ כּוֹס שְׁנֵי שֵׁל י"ו, וְכֵאן הֵבֵן שׁוֹאֵל אֵת אָבִיו¹⁴⁹ מְדוּעַ מוֹזְגִים כּוֹס נּוֹסֶפֶת לִפְנֵי הַאֲכִילָה (רש"י). וְאִם אֵין דַּעַת בְּבֶן, אָבִיו מְלַמְּדוֹ לְשׂאוֹל כְּדֵלְהֶן:

מֵה נִשְׁתַּנָּה הַלֵּילָה הַזֶּה מִכָּל הַלֵּילוֹת? שֶׁבֶּכַל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלֵי חֶמֶץ וּמִצָּה, הַלֵּילָה הַזֶּה כָּלוּ מִצָּה?

שֶׁבֶּכַל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלֵי שְׂאֵר יִרְקוֹת, הַלֵּילָה הַזֶּה מְרוֹר?

שֶׁבֶּכַל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלֵי בֶּשֶׂר צָלִי, או שְׁלוֹק - מְבוּשֵׁל הַרְבֵּה, או וּמְבֻשֵׁל, הַלֵּילָה הַזֶּה כָּלוּ

צָלִי? - שאלה זו נשאלה רק בזמן שבית המקדש היה קיים.

שֶׁבֶּכַל הַלֵּילוֹת אָנוּ מְטַבְּלֵינֵן פַּעַם אַחַת שֶׁכֵּן הִיתָה דַרְכָּם לֹאכּוֹל בְּכֹל סְעוּדָה יִרְקוֹת בְּטִיבּוֹל, הַלֵּילָה הַזֶּה מְטַבְּלֵינֵן יִרְקוֹת שְׁתֵּי פַעְמִים אַחַת מִיַּד אַחֵרֵי הַקִּידוּשׁ, שְׂאוֹכְלִים שֶׂאֵר יִרְקוֹת או חֲזַרְתָּ בְּטִיבּוֹל, וּפַעַם שְׁנִיָּה בְּאֲכִילַת מְרוֹר, שֶׁמְטַבְּלִים אוֹתוֹ בַּחְרוּסָת?

וְלִפִּי הַשְּׂגַת דַּעַתוֹ וְהִבְנַתוֹ שֶׁל הֵבֵן, אָבִיו מְלַמְּדוֹ אֵת גּוֹדֵל הָעֵינִין שֶׁל יְצִיאַת מִצְרַיִם.

מִתְחִיל בְּגִנוּת¹⁵⁰ וּמְסִיִּים בְּשִׁבְחָה שֶׁל יִשְׂרָאֵל, שֶׁקֶרְבָנוּ הַמְקוּם לְעִבּוּדוֹתוֹ וְנִיִּסִּים שֶׁעָשָׂה לָנוּ, וְדוֹרֵשׁ - מִבְּאֵר בְּדֶרֶךְ הַדְרָשׁ מִ"אַרְמֵי אוֹבֵד אָבִיו" (דברים כו, ה - ט), עַד שֶׁיִּגְמָזוֹר כָּל הַפְּרָשָׁה כְּלָה:

ביאורים והרחבות

בואו וטלו לכם תבלין למצווה. כתבו התוספות (ד"ה "צריך לסמוכיה"): "ובירושלמי אמר: אית דעבדי זכר לדם, ומשום הכי קרי ליה טיבולו במשקה, וכן עמא דבר לסמוכי. ובשעת אכילה מקלשין אותו בין וחומץ. ובתשובת הגאונים מפרש: לעשות חרוסת בפירות שנדמה לכנסת ישראל בשיר השירים, תחת התפוח עוררתך, כפלח הרמון, התאנה חנטה, אמרתי אעלה בתמר, אגוז אל גנת אגוז, ושקדים על שם ששקד הקב"ה על הקץ".

149. גרסינן בגמרא (קטז, א): תנו רבנן: חכם בנו - שואלו, ואם אינו חכם, אשתו שואלתו, ואם לאו הוא שואל לעצמו, ואפילו שני תלמידי חכמים שיודעין בהלכות הפסח שואלין זה לזה. 150. גרסינן בגמרא (קטז, א): מאי בגנות? רב אמר: מתחלה עובדי עבודת גלולים היו אבותינו. ושמואל אמר: עבדים היינו. אמר ליה רב נחמן לדרו עבדיה: עבדא דמפיק ליה מריה לחירות ויהיב ליה כספא ודהבא, מאי בעי למימר ליה (עבד שאדונו מוציא לחירות ונותן לו כסף וזהב מה צריך לומר לו?) אמר ליה: בעי לאודווי ולשבוחי (צריך להודות לו ולשבחו). אמר ליה פטרנן מלומר "מה נשתנה", פתח ואמר "עבדים היינו".